

Kako je v naši pisavi s tujkami?

Spisal A. Breznik.

Kdo se še ni kedaj razhudil nad našimi pisavci, ki pišejo tujke, vzete iz starih klasičnih jezikov, vsak po svojih pravilih? Ali kdo se še ni popraševal, kateri način je pravilnejši v pisavi tujek: Levčev ali p. St. Škrabčev, ki sta si tako daleč narazen? V pisavi nahajamo oblike: socialen, socijalen, socijaljen; aktualen, aktualjen; alkohol, aljkoholj; resignacija, rezignacija; realen, reelen in tako dalje. Zmešnjava kakor v Babilonu! Kaj je znanstveno bolj opravičeno in dosledneje; kako naj se pisava tujek¹⁾ uredi?

Postavljati pisavo naših tujek na znanstveno sito in rešeto, je jako nehvaležna stvar, ker nam raziskovanje prikazuje, da se v sedanji pisavi tujek ne more govoriti o nobeni znanstveni doslednosti. Vzrok temu je napačno odbrano načelo, po katerem tujke pišemo. Mi, ki nismo do zadnjega časa znali ločiti tujek od izposojenke in v pisavi nismo delali razločka med domačim in tujim blagom, se držimo načela: Pišimo tujke preprosto po domače — kdo bi si s tujkami glavo vbijal? Naj ima tujka dva ff ali enega, mi pišemo samo enega! Naj ima tujka th ali t, y ali i, rh ali r, ali kar hoče — to je njena stvar! — mi opravimo kar z domačimi črkami in glasovi — kdo se bo vsajal nad tujimi? Naj si Nemci, Francozi, Čehi, Poljaki in Rusi in vsi tisti „konservativci“, ki trpijo vse to „nepotrebno“ tuje „napotje“, mučijo svoj spomin, nam si ga ni treba! Je pač vendar bolj pripravno pisati preprosto: mitus za tuji mythus, gramatika za grammatika, korigirati za korrigirati, Pirus — Pir za Pyrrhus i. t. d.! Škoda truda in časa za tuje kljuke in kavse!

Vse to bi bilo dobro in prikladno, ako bi bilo znanstveno dosledno in brez velikih drugih žrtev dopustno. A temu ni tako, kakor bomo hitro spoznali iz načel, po katerih je dovoljeno tujke pisati.

Tujka ima v vsakem jeziku izjemno stališče. Na sebi nosi glasovne zakone, ki so čisto drugačni od glasovnih zakonov domačega jezika; potemtakem jo je treba tudi nji primerno obravnavati, če ji hočemo izkazati pravico. Znanstveno sta dopustna dva načina, po katerih jih moremo in smemo pi-

sati: prvi je, da puščamo tujke v njih tuji obliki (tako delajo n. pr. Nemci); drugi način pa bi bil, da spreminjamo tujke tako, kakor jih živi narodni jezik spreminja, kedar jih sprejme v svojo rabo, t. j. da spreminja vse tuje glasove in glasovne skupine v najbližnje domače glasove in glasovne skupine (kakor ravna n. pr. Italijani). Povdariti moram, da spreminja narod vse tuje glasove in glasovne skupine: to je punctum saliens, okoli katerega se suče naše raziskavanje. In kar dela živi jezik, to sme tudi pisava: in za izposojenke veljajo ta načela v naši pisavi že splošno. To bi bilo znanstveno opravičeno tudi za tujke. Ali vprašanje je, kdo bo natezal tujke na tako domače, preprosto jezikovno kopito? Res, edino le tisti, ki bi hotel biti znanstven, t. j. dosleden po tem načelu, katerega so nam naši predniki odkazali. Vse drugo je neznanstveno, in vsa naša pisava tujek je nedosledna in biti drugačna ne more, dokler bomo pisali po tem principu, ki je sedaj v navadi.

Na to gotovo niso mislili naši pisni predniki, ko so nam po daljšem omahovanju¹⁾ odbrali ta način, da pišimo tujke preprosto po domače. Računali so pri tem seveda na to, da se otresejo vseh križev in težav tujih črk s tem, če jih spreminjajo v domače. S tem so vstregli pač pripravnosti, a so se zamerili znanstvenosti. A tudi pripravnosti ni bogvekakom pomagano, o čemer bomo pozneje več govorili. Tujke torej spreminjajmo! To je pač lahko za navadnega človeka, a težko za znanstvenika. Kaj naj se spreminja, koliko in doklej, da bo pisava še znanstveno dosledna? Tu gresta narazen praktičen pisavec in dosleden znanstvenik. Znanstvenik pravi tako: Dovoljeno ti je spreminjati, a spreminjati moraš tako, kakor zahtevajo glasovni zakoni našega jezika; le-ti pa spreminjajo pri tujkah vse tuje glasove v domače. Le glej primere: tejater (theater), angelj, oltar (t. j. ovtar!) altare, dohtar, koplan, potent (patient), porada (parade), natora, minota (minute), figora (figur), punkek (Punkt), sekutar (eksekutor) itd. Tako bi smel tudi ti v tujkah spreminjati, in bi moral, če bi hotel biti dosleden. Seveda bo tu vsak praktičen pisavec odskočil in rekel: „Na-a, gospod znanst-

¹⁾ Kdo in kaj so tujke in kako se ločijo od izposojenke, o tem sem pisal v „Dom in Svetu“ l. 1906. str. 149 sl.; tu hočem obrniti večjo pozornost na načela, po katerih se tujke pišejo, oziroma, po kakšnih bi jih bilo treba pisati.

¹⁾ Prvi način sta skušala uveljaviti profesorja Pleteršnik in Kermavner, ali večina se je proti njima izrekla — žal — za drugi način. To se je odločilo tedaj, ko so sestavljali učne knjige za slovenske srednje šole.

venik, dokler bom imel še kaj vkusa, ne bom!" Svobodno ti, a potem moraš opustiti sploh vsako spreminjanje, če hočeš biti zopet znanstveno dosleden. Vse ali nič, to je objektivno dopustljivo in opravičeno. Samo to spreminjati, kar je tebi všeč, ni dopustljivo: komu drugemu bo kaj drugega všeč in bo smel z isto pravico spreminjati kakor ti — kam pa pridemo po tem? A ne gre samo za edinstvo, temuč je objektivno krivično, če ne spreminjaš vsega tujega. Če začneš v tujkah tuje glasove na-

SV. ANDREJ

AL. REPIČ

meščati z domačimi, se s tem postaviš na načelo, da moraš vse tuje glasove namestiti z domačimi: zakaj vsak tuji glas ima objektivno pravico, da ga spremeniš v domačega, ne pa samo tisti, ki je tebi všeč.

Zdaj pa obrnimo ta načela na našo pisavo. Naši predniki so jeli pisati za tuji y bližnji domači i, za th — t, za rh — r, qu — kv, ph — f, ch — h, x — ks in, kar je pač brezmiselno: za vsako podvojeno tujo črko — enostavno domačo: mm — m,

ff — f, rr i. t. d.; postavili so se torej na načelo: Tuje črke in glasove, katerih slovenska pisava nima, namestimo z bližnjimi slovenskimi. Načelo je bilo sprejeto. Ali tujega je na tujkah mnogo več nego so si mislili. Hitro se je pokazalo, da so po tem načelu spreminjanju vrata nastežaj odprta. Tako je n. pr. bistrourni p. Stanislav Škrabec prišel brž na to, da se mora z isto pravico, kakor se piše t za th, r za rh, pisati tudi lj za tuji (srednji) l, kedar stoji pred soglasniki in na koncu, ker slovenščina v tem slučaju nima l-a, ampak le lj ali pa u. Potemtakem piše popolnoma prav po našem načelu: aljkoholj, generalj, Aljfonz. Bodi mu na tem mestu izrečeno priznanje v zadostilo za vse, kar je moral že vsled te edino dosledne pisave prestati. Dokler imamo to načelo, je dosledno samo to in nič drugega! Tako je za korak naprej v doslednosti stopil p. Škrabec, a zadnji korak tudi s tem še ni storjen. Toda to mu moramo priznati, da kolikor dopušča estetika in modrost, toliko daleč je šel v doslednosti, dalje za praktično pisavo ni več mogoče, dasi nas doslednost z vso pravico še daleč sili. Poglejmo, kaj bi morali po doslednosti še vse spreminjati, če bi hoteli dati sprejetemu načelu objektivno veljavo! Najprej je očitno, da kakor pišemo, n. pr. i za tuji y, bi morali pisati já, vá za tuji iá, uá (odločno pa ne ijá, uva, kakor se v pisavi sedaj dela, proti čemur govore ne samo vsi slovenski ampak tudi hrvaški in deloma drugi slovanski zgledi): torej socialjen, špiritvalj za socialen, spiritual. Seveda pa ni zadosti, „zapirati zev“ samo pri iá, uá, ampak z isto pravico pri vseh samoglasnikih, kedar stojijo drug zraven drugega, ker je ea, oe i. t. d. ravnotako tuj kakor ia, ua ali y. In precej pisavcev je res toliko doslednih, da na tem mestu zapirajo zev. Ali doslednost še tudi tu ni dognana do konca. Redna in brezizjemna je prikazen v našem jeziku, da ne prenese slovensko uho soglasnika k pred t in navadno tudi pred c, s, č, š (kt, kc, ks, kč, kš) ne, temuč se mora k ali izpuščati (sekutar) ali predejati (puntek, puntka) ali spremeniti v h (dohtar). — Dalje ni niti najmanjše dvojbe, da bi se moral po doslednosti tuji samoglasnik a pred naglasom spremeniti v o (glej primere v „Dom in Svetu“ l. 1906. str. 150.), kar je živo v duhu našega jezika in je bilo že v stari slovenščini redno v rabi za tujke. Razen teh rednih in brezizjemnih prikazni imamo v tujkah še celo vrsto posebnosti, ki jih slovenski ezik ne more prenesti in ki bi se morale dosledno po načelu ravno s tako pravico spremeniti v domače, kakor kak mm v m ali rh v r. Koliko sprememb pri soglasnikih in samoglasnikih, asimilacij, disimilacij, metatez i. t. d. bi zahtevala ljuba doslednost! In tisti, ki bi hotel biti znanstveno natančen

in dosleden, bi moral izpolniti vse te zahteve, če hoče vstrajati pri preprosti pisavi: mitus, Pir, fizika i. t. d. Po tem, kar smo povedali, je očitno, da dosleden ne more biti noben pisavec — najbolj se je približal doslednosti p. Škrabec, najbolj oddaljil pa Levec v svojem pravopisu. Iz tega nam je očitno, koliko je naša preprosta pisava objektivno vredna: če spreminjamo tujke malo, smo zelo nedosledni; če pa se silimo, da bi bili dosledni, delamo pisavo smešno in preprosto.

To je znanstvena kritika o naši pisavi tujek. Govorimo tedaj praktično! Kaj nam je s sedanjo pisavo storiti? Ali je kdo zavzet za tak ideal, da bi pisal: dohtar, koplan, potent, sekutar idejalj — dasi je po našem glasovnem razvoju popolnoma prav in po sedanjem načinu pisanja edino dosledno? Nihče ne. To nam je pa tudi dokaz, da veljaj v pisavi rek: „Nagibajmo se k originalu,¹⁾ ne od njega stran“! Ne tujek spreminjati in potvarjati, ampak jih hraniti — če že ne popolnoma, vsaj, kolikor se največ dá — v njih tuji obliki. Znanstveno najbolj opravičeno in najpametnejše bi seveda bilo, zavreči sedanje načelo, ter se oprijeti prvega: pisati tujke s tujimi črkami! Vsak, ki bi temu resno ugovarjal, bi se s tem izdal, da ne vé, kaj je tujka. Tujke niso za vsakdanjo pisavo in ne za vsakega človeka! Njih raba bi morala biti jako redka. Služiti nam morajo le v znanstvu, tehniki in podobnem ali v kaki posebni stvari, za katero nimamo svojega izraza. Kdor piše tujko tam, kjer z domačo besedo pošteno izhaja, potiska domačo besedo v kot in daje čast tujki! Po pravici se pritožujemo, da v današnjem času ne zna že nihče več v domačem jeziku govoriti. Ali bi ne zajezili njih povodnji s tem, če bi jih v tuji obliki pisali, ter ljudem bolj odtujili? Vsaj preprosti človek, ki ne ume tistih tujek, ki jih piše, bi jih pustil pri miru.²⁾

¹⁾ Enako velja o tujkah, ki jih sprejemamo iz nemške izreke: Nagibajmo se k prvotni obliki, ne k nemški, ter pišimo resignacija, kosinus, rezultat, konsumirati, sistem itd. (ne: rezignacijak, ozinus, rezultat, konzumirati, zistem; vendar ne moremo več dosledno pisati vseh prvotnih oblik, ker nas je nemška izreka izpridila: pozitiven, kurz, zakrament (le-ta beseda je izposojenka, ki jo ljudstvo govori: zakromènt, kar pa ne moremo pisati, ker velja za preprosto, zato jo pridržujemo v tuji obliki in jo pišemo ko tujko). Dalje: realen, oficialen itd. (ne: reelen, oficieren). Če bi hoteli doslednost po nemški izreki, bi morali pisati: zínus, zústanca: reel, originel; nerf, nerfa itd.!

²⁾ V posebni meri velja to za tujke, sprejete iz modernih jezikov. Za te moramo z vso odločnostjo zahtevati, da se pišejo v tuji obliki, ker nam ne služijo za potrebo, ampak skoro samo za parado. Če se kdo hoče postavljati ž njimi, ga ne zavidamo, a to hočemo od njega, da jih rabi v tuji obliki, da ne dela zmešnjave tistim, ki jih ne razumejo. Smešno je, kako po časnikih zapeljano že preprosto ljudstvo opleta s takimi tujkami, ne da bi vedelo, kaj pravzaprav govori. O sancta

— A kdo bo znal tujke v tuji obliki brati? Ljudstvo ne pozna tujih črk! Res žal, da črk ne pozna, dočim mora poznati tuje izraze, besede, pojme, ako hoče z izobrazbo našega časa naprej! Kadar ljudstvo ne izhaja več z domačimi izrazi, z obzorjem domače zemlje, tudi z domačimi črkami ne izhaja. Zato je ljudska šola dolžna podati ljudstvu to, kar neizogibno potrebuje. Ali se morda s tem olajša umevanje tujke, če se z domačimi črkami piše? Ne, temuč preprostega bravca to bega, ker ne vé, jeli beseda, ki je ne razume, tujka ali morda domača, le njemu neznana beseda. Ako bi pa naletel na besedo, pisano v tuji obliki, bi precej vedel, s kom ima opravka in se ne bi vsajal nad njo. Poglavitno, na kar se pri našem vprašanju premalo daje, pa je to, da se je treba tujek — učiti! Tujke ne rastejo na domačem zelniku, torej si jih mora vsak s trdom prisvojit; če pa se kdo uči že pomena in izreke tujke — in to se mora, kdor jih hoče znati, ker pomen in izreka ne ležeta sama v glavo! — se bo naučil tudi črk! Če pa je koga slovenska mati rodila, ki bi se par črk ne mogel naučiti, naj tudi tuje izraze in pojme pri miru pusti! — Vsi tisti pa, ki znajo nemško, ali ki so se učili latinsko in grško, morajo že tako znati pisavo v tuji obliki. Kako bi spomin podpiralo, če bi tudi v slovenskem jeziku imel z enakim opravka!

Ali je kdo, ki bi ga po vsem tem ne bil prepričal, da bi tudi za Slovence bila taka pisava tujek — najboljša?

Vendar je tisti, ki najmanj upa, da bi se to uresničilo, — pisavec teh vrstic sam. Česar smo se navadili, pri tem bo tudi najbrž ostalo. Zato pa je najbolj praktično, da si damo odgovora na to, kako bi se po že sprejetem načelu bolje zasukali, da bi bila naša pisava tujek komu podobna. Po tem, kar sem zgoraj povedal, ne more biti dvojbe, da ne moremo gledati za doslednostjo in znanstvenostjo, ker je na škodo čednosti in lepoti jezika, ampak se moramo najtesneje držati originala. Tujek ne moremo staviti v eno vrsto z izposojenkami ter jih spreminjati, ampak jim moramo odkazati posebno mesto — čemu bi jih sicer še klicali s tem imenom? Ker po sedanjem načelu popolnoma dosledni sploh biti ne moremo, zato na doslednost — malo dajmo, ter pišimo tujke s kolikor mogoče malo spremem-

simplicitas, si mislim, ko slišim preproste ljudi govoriti o zlobnih „klikah“ (clique) hribovskih odbornikov; privoščim jim, če jih doleti poštena „blamaža“ (blamage), in ljudje imajo prav, ko pravijo, da jih bodo „bojkotirali“ (boycottirati) itd. Nikdar bi se ne bil „niveau“ naših kravjih deklet in trdih kmetiških mož tako povzdignil, ako bi moderne tujke pisali v tuji obliki! Pišimo vendar tujke drugače nego domače in vdomačene besede, da bo ljudstvo ločilo tuje od domačega!

bami. Jaz za svojo osebo bi bil, če se ne vpelje prvo načelo, zadovoljen s to pisavo tujek, ki nam jo podaja Levčev „Pravopis“, dasi je izmed vseh že rabljenih pisav najnedoslednejša in najmanj znan-

stvena. Ali kaj se hoče? S tem, ko smo se oprijeli tega načela, smo dali slovo znanstvenim zahtevam; nikdar pa ne damo slovesa — lepoti in čednosti v jeziku!

Sonet.

Zložil Ant. Medved

Nad mano lesketajo milijoni
nebeških zvezd Pod njimi sanjam sanje.
Ljubezni mar? Umrl sem davno zanje.
Potapljam se v povest o Salomoní.

O da se Jahve tudi k meni skloni
in sladko zašepče mi vprašanje:
Kaj si želiš: bogastvo, starost, znanje
o vseh močeh, o slehernem zakoni?!

Kaj bi zaželel, česa bi ga prosil?
Pred njim bi padel na obličje blede
in lepetal s tresočo mu besedo:

O ti, ki sem te v svojih mislih nosil,
zahvaljen, da si jasen prédme stopil
in dvomov temni roj navek razkropil!

Odkod ste bolesti...

Zložil G. Koritnik.

Odkod ste bolesti, ve cvetke otožne,
osamljene vrbe, žalujke, ciprese —
uboge kot pesmi, ki širom po svetu
brez cilja jih veter jesenski raznese?

Brez doma, brez strehe, kot potnik na cesti,
ne trkajte sladko na kraljevska vrata,
ne sklanjajte glave, ponosne bolesti,
kjer okna bleste se srebrna in zlata.

S prijaznim nasmehom na ustnah cvetočih
pozdravljajte srca, kjer sije lepota,
kjer diha ljubezen po rožah smejočih
in nista si znanca resnica in zmoča...

Hitite po svetu med znanee trpine
bolesti ponosne, v ljubezni spočete,
mladost oživite, ki vene in gine
na grudih ljubezni z brezupom odete!

